

**WSPÓŁCZESNE
OBLICZA
PRZESZŁOŚCI**

WSPÓŁCZESNE OBLICZA PRZESZŁOŚCI

Redakcja

Arkadiusz Marciniak,
Danuta Minta-Tworzowska,
Michał Pawleta

Poznań 2011
Wydawnictwo Poznańskie

“This project has been funded with support from the European Commission (“Culture” 2007–2013 programme). This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein”.

„Niniejszy projekt został zrealizowany dzięki finansowemu wsparciu Komisji Europejskiej (Program Kultura 2007–2013). Publikacja odzwierciedla wyłącznie stanowisko ich autorów, Komisja Europejska nie ponosi zaś odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie informacji zawartych w tejże publikacji”

Fotografia na pierwszej stronie okładki: Robert Demarczyk

Tłumaczenie abstraktów i streszczeń z j. polskiego na angielski oraz korekta tekstów angielskich: Joanna Haracz-Lewandowska za wyjątkiem tekstu 1 (Wprowadzenie) – Arkadiusz Marciniak

Tłumaczenie abstraktów i streszczeń z j. angielskiego na polski: Dariusz Błaszczuk

Recenzenci
prof. dr hab. Włodzimierz Rączkowski
prof. dr hab. Jacek Woźny

Redakcja

ISBN

Spis treści

Arkadiusz Marciniak, Danuta Minta-Tworzowska, Michał Pawleta

Współczesne oblicza przeszłości. Wprowadzenie.	9
(Contemporary faces of the past. An introduction — summary)	21

OBRAZY PRZESZŁOŚCI W PRAKTYCE ARCHEOLOGICZNEJ. PODSTAWY TEORETYCZNE

Henryk Mamzer

O archeologicznej autokreacji.	25
(On archaeological self-creation — summary)	37

Danuta Minta-Tworzowska

Człowiek i rzecz w perspektywie archeologicznej (czyli rzecz w perspektywie antropocentrycznej)	39
(Man and thing in archaeological perspective [or thing in anthropocentric perspective] — summary)	59

Sławomir Kadrow

Mitologizacyjny charakter teorii migracjonistycznych w archeologii — wybrane zagadnienia	63
(The myth of migrationist theories in archaeology — selected aspects — summary) .	78

OBRAZY PRZESZŁOŚCI W NARRACJACH TERAŹNIEJSZOŚCI

Michał Pawleta

Przeszłość we współczesności	83
(The past in the present — summary)	100

Bogusław Gediga

Zmienność w obrazowaniu przeszłości	103
(Changeability in presentation of the past — summary)	112

<i>Anna Zalewska</i>	
Archeologiczny „palimpsest” jako specyficzna postać interakcji terażniejszości Z... ..	115
(Archaeological „palimpsest” as a specific form of the present interacting with... — summary).....	130
<i>Dawid Kobiątka</i>	
Społeczny wizerunek archeologii — o rzeczywistości w fikcji	133
(The social face of archaeology — on reality in fiction — summary)	146
<i>Nina Schücker</i>	
The faces of Arminius: The Battle of Teutoburg Forest in the German public .	149
(Oblicza Arminiusza: Bitwa w Lesie Teutoburskim w odbiorze niemieckiej opinii pub- licznej — streszczenie)	173

OBRAZY PRZESZŁOŚCI I ICH SPOŁECZNA KONSUMPCJA

<i>Lech Czerniak</i>	
Dla kogo są wykopaliska? Profesjonaliści i społeczeństwo	177
(Who are excavations for? Professionals and society — summary)	185
<i>Anna Grossman</i>	
Społeczne oczekiwania a rzeczywiste potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowe- go w Biskupinie.....	187
(Social expectations versus actual needs of cultural heritage protection in Bisku- pin — summary)	201
<i>Anna Grossman, Wojciech Piotrowski</i>	
Rezerwat archeologiczny w Biskupinie. Czas transformacji	205
(An open-air archaeological museum in Biskupin. A time of transformation — summa- ry)	214
<i>Jarosław M. Fraś, Marek Skubisz, Marek Materna</i>	
Osada VI Oraczy w Bochni — archeologia w służbie turystyki	217
(Osada VI Oraczy in Bochnia — archaeology in the service of tourism — summary)	227
<i>Michał Pawleta</i>	
Odległa przeszłość w życiu współczesnego człowieka. Przypadek góry Ślęży ..	231
(On the role of a [distant] past in a life of present-day people: a case study of Ślęża Mountain — summary).....	251
<i>Kostas Kasvikis, Eleutheria Theodoroudi, Aggeliki Tsopela, Kostas Kotsakis</i>	
Making alternative meanings from the past: approaches to cultural diversity in Greek museums.....	253
(Tworzenie alternatywnych znaczeń z przeszłości: różne podejścia do różnorodności kul- turowej w greckich muzeach — streszczenie)	264

<i>Piotr Maliński</i>	
Wybrane aspekty społecznego odbioru archeologii na sudańskiej prowincji. Badania etnologiczne nad ekspresją plastyczną dzieci z plemienia Manasir . . .	267
(Selected aspects of the social perception of archaeology in the Sudanese province. Ethnological surveys on artistic creativity among the Manasir children — summary) . . .	283
<i>Małgorzata Trelka</i>	
Korzyści społeczne popularyzacji archeologii na przykładzie Gdańska	287
(Presenting archaeology to benefit communities — developing Gdańsk as a case study — summary)	301
<i>Rafał Zapłata</i>	
Przeszłość w dobie technologii cyfrowych — cyfrowe oblicza przeszłości	305
(The past in the era of digital technology — the digital face of the past — summary).	320
<i>Agnieszka Mączyńska</i>	
Archeologia i media — małżeństwo z rozsądku	323
(Archaeology and the media — a marriage of convenience — summary)	330

Przeszłość we współczesności

Abstrakt: Artykuł ma na celu syntetyczną analizę zróżnicowanych form obecności (odległej) przeszłości we współczesnej kulturze i społeczeństwie. Polemizując z kontrowersyjną tezą F. Jamesona, iż współczesny człowiek, żyjący w „wiecznej terażniejszości”, utracił zdolność do przechowywania przeszłości, autor stara się określić formy obecności odległej przeszłości w życiu współczesnych ludzi oraz funkcje, jakie ona spełnia. Oprócz dotychczasowych czynników, kryjących się za zainteresowaniem przeszłością, jak choćby jej rolę w kreowaniu i określaniu tożsamości indywidualnych i zbiorowych, immanentną ciekawością przeszłości czy zainteresowaniem przeszłością na płaszczyźnie zawodowej, w niniejszym artykule przedstawione zostaną nowe, specyficzne dla czasów ponowoczesnych.

Chodzi mianowicie o procesy „komodyfikacji” oraz „utowarowienia” przeszłości, polegające na sprzedawaniu dziedzictwa/przeszłości, co współcześnie jest regulowane przez wymagania rynkowe, oczekiwania konsumenckie, przemysł turystyczny i kulturę popularną. Kolejny z poruszonych aspektów dotyczy sposobów przekazywania wiedzy o przeszłości, które muszą mieć atrakcyjną formę i oprawę, aby przyciągnąć uwagę współczesnego konsumenta. Czynniki te, będące pochodną przemian społeczno-kulturowych, zachodzących na przestrzeni ostatnich dwóch dekad, zdaniem autora, generują całkiem nowe wyzwania, stające przed współczesną archeologią. Dialektyka zaś relacji zachodzącej pomiędzy przeszłością a terażniejszością w dość wyraźny sposób akcentuje rolę współczesności w kreowaniu poszczególnych wizerunków przeszłości.

Słowa kluczowe: przeszłość, archeologia, dziedzictwo, komercjalizacja przeszłości, „utowarowienie” przeszłości

Abstract: The article is aimed at a synthetic analysis of diverse forms through which the (distant) past is present in contemporary culture and society. While arguing with the controversial thesis put forward by F. Jameson that the contemporary individual living in an “eternal present” has lost the ability to store the past, the author attempts to define the forms in which the distant past is present as well as the functions it performs in the life of contemporary people. Some new factors characteristic of the postmodern era, apart from the factors determining interest in the past which have been considered so far, will be demonstrated and include, for example, the role the past plays in the shaping and determining of individual and collective identities, immanent curiosity in the past or interest in the past for professional reasons.

What is prevalent here refers to the processes of the commodification and commoditisation of the past resulting in the marketing of heritage/the past which at the present time is regulated by market demands, consumer expectations, the tourist industry and popular culture. Another aspect considered in this article relates to the manner in which knowledge about the past is transmitted, that it needs to be attractive in terms of form and packaging in order to attract the attention of the contemporary consumer. According to

the author it is these factors, themselves a by-product of the socio-cultural changes in the last two decades, that generate the new challenges facing modern archaeology. Furthermore, the dialectic of the relationship between the past and the present clearly emphasises the role of the present in the creation of subsequent images of the past.

Key words: the past, archaeology, heritage, commercialisation of the past, commodification of the past

Wstęp

Przeszłość, stanowiąca przedmiot badań wielu dyscyplin naukowych, w tym również archeologii, pozostaje w dialektycznej relacji z teraźniejszością. Przeszłość oraz pamięć o niej odgrywają niebagatelną rolę w życiu jednostek, grup ludzkich czy narodów, stanowiąc często podstawę ich tożsamości. Przeszłość, nawet ta najbardziej odległa, stanowi dla danej kultury, społeczeństwa czy jednostek je tworzących, określony rezerwuuar znaczeń, wartości, symboli oraz mitów (Fowler 1992; Walsh 1992; Samuel 1994; Golka 2009). Zasygnalizowana na wstępie dialektyka ukazuje wzajemną zależność, gdyż z jednej strony to przeszłość kształtuje teraźniejszość, z drugiej natomiast wydać się może, że nieco już przebrzmiało jest stwierdzenie, iż współczesne wizerunki i wyobrażenia o przeszłości, w konsekwencji zaś sam kształt przeszłości, zapośredniczone są przez teraźniejszość (zob. np. Shanks, Tilley 1987; Russell 2006). Przeszłość stanowi, by użyć określenia H. Mamzera (1998, 305), „perspektywicznie ukierunkowaną teraźniejszość”, nie można jej więc oddzielić od teraźniejszości, której pochodną stanowi.

Aczkolwiek przeszłość jest tym, co minęło przed chwilą, przedmiot mych rozważań w niniejszym tekście stanowi bardziej odległa przeszłość, wykraczająca daleko poza pamięć jednego pokolenia, a która stanowi główny przedmiot zainteresowań i badań archeologii¹. Motywowała mnie chęć namysłu nad kształtem owej dialektyki relacji, jaka zachodzi pomiędzy (odległą) przeszłością a teraźniejszością. Rozważania moje jednak skoncentrują się głównie na „współczesnej przeszłości”, tworzonej i doświadczanej w teraźniejszości, innymi słowy, odnosić się będą nie tyle do określonego (minionego) bytu rozumianego w sensie ontologicznym (z racji jego nieobecności), ile przede wszystkim w sensie epistemologicznym, który stanowi przedmiot naszego poznania, przedstawiania, doświadczania i/lub uobecniania (zob. Mamzer 1998). Chodzi tu również o sposób, w jaki współcześnie przeszłość jest udostępniana bądź prezentowana szerokiemu gronu odbiorców, gdy ludzie dysponują możliwością uczestniczenia w różny sposób we współcześnie kreowanej przeszłej rzeczywistości, otrzymując tym samym „sztuczne poczucie dawności” bądź „złudzenie dawności” (zob. Barthes 2008, 47–49)². Nie neguję przy tym, iż doświadczanie owej złudnej

¹Nie można jednak pominąć w tym miejscu „archeologii współczesnej przeszłości”, która w ostatnich latach stanowi coraz bardziej popularny przedmiot zainteresowań badaczy (zob. Buchli, Lucas 2001; Holtorf, Piccini 2009; Stępień 2009).

²R. Barthes (2008, 47), analizując wizerunek starożytnych Rzymian w produkcjach filmowych, przywołuje jeden z bezsprzecznych atrybutów, mianowicie charakterystyczną „grzywkę rzymskości”: „ułożony na czole kosmyk daje pewność i nikt nie może wątpić, że oto znajduje się w dawnym Rzymie”. Przykład ten doskonale pokazuje, jak odwołanie się do określonych znaków czy atrybutów kreuje

dawności z punktu widzenia wielu osób może mieć i często ma znamiona jak najbardziej autentycznego³.

Zasadnicze pytania, które należałoby postawić, brzmią, po co współczesnemu człowiekowi potrzebna jest przeszłość oraz jaka jest rola owej przeszłości we współczesnej kulturze i społeczeństwie? Nie są to bynajmniej nowe pytania na gruncie archeologii (zob. np. Layton 1989; Kristiansen 1992; Minta-Tworzowska, Olędzki 2006; Minta-Tworzowska 2009), niemniej jednak postaram się wrócić do nich ponownie i ułożyć je w nieco odmiennym kontekście. Trudno przy tym oczekiwać jednoznacznych odpowiedzi, co z jednej strony jest uwarunkowane wielowymiarowym charakterem przeszłości, z drugiej zaś wieloaspektowością współczesnych podejść do niej, nie tylko w aspekcie deklaratywnym, lecz mających także aspekt praktyczny. Co również istotne, człowiek rzadko potrzebuje przeszłości w sensie totalnym, całościowym, „potrzeba przeszłości” ma raczej charakter wybiórczy (Domańska 2006b, 73), a człowiek wybiera dla siebie z niej jedynie potrzebne mu fragmenty czy motywy. Osobne zagadnienie stanowi to, iż we współczesnym świecie zaspokajanie owej „potrzeby przeszłości” bardzo często ma bądź musi mieć atrakcyjną, spektakularną, widowiskową czy też medialną oprawę. Pamiętając o powyższych zastrzeżeniach, pytanie, po co współczesnemu człowiekowi potrzebna jest przeszłość, można rozpatrywać poprzez szereg wzajemnie przeplatających się płaszczyzn, gdzie wiodące wydaje się zagadnienie użyteczności przeszłości⁴, a więc pytanie, jakiej przeszłości nam dziś potrzeba oraz kto jakiej przeszłości potrzebuje (Zalejko 1994, cyt. za: Domańska 2006b, 76).

---

i zapewnia poczucie dawności. Paradoksalnie jednak znak ten, zdaniem Barthesa (2008, 49), bezlitośnie ujawnia sztuczność i degradację widowiska, „które tak samo boi się naiwnej prawdy, jak całkowitej sztuczności”.

³Analizując problem autentyczności przeszłości w kulturze współczesnej, A. Szpociński (2004; 2005, 299) proponuje wprowadzenie pojęcia „zabytek drugiej kategorii” na określenie zabytków „bez żadnej wartości”, czyli kategorii przedmiotów (np. kawałków bruku, fragmentów muru, narzędzi, itd.), które poświadczają realność istnienia przeszłości przez swą materialność. Przywołuje również koncepcję „doświadczenia historycznego” F. Ankersmita (1997), które umożliwia kontakt z przeszłą rzeczywistością niezapśredniczoną poprzez język, pozwalając tym samym na autentyczne, bezpośrednie i głównie zmysłowe doświadczenie przeszłości. W ramach tychże poszukiwań umieścić można również nurty, które zwracają uwagę na niedocenianą — zmysłową stronę doświadczenia historycznego (smak, węch, dotyk). Porównaj też inspirującą analizę przedmiotów muzealnych J. Barańskiego, który wskazuje, iż na wagę zmysłowego, nie zaś intelektualnego (umysłowego) kontaktu z przeszłością, co pozwala na „empatyczne utożsamienie się poprzez zmysły z ludźmi z przeszłości” (Barański 2008, 276).

⁴Nieco odmiennie do tej kwestii podchodzi H. Gumbrecht (2002), który mówi w tym kontekście o uzależnieniu od przeszłości, czyli że od przeszłości jesteśmy nie tyle zależni, ile raczej uzależnieni. Zamiast wyrażenia „użyteczność historii” proponuje on zwrot „sposoby uzależnienia od historii” czy „uzależnienia od przeszłości” (Gumbrecht 2002, 120). Ma to doprowadzić do przesunięcia akcentu z faktu, że przeszłością zajmują się tylko „zawodowcy” (historycy, archeolodzy), na to, iż często w grę wchodzić mogą również inne czynniki, jak choćby aspekt ekonomiczny czy dyskurs tożsamościowy, gdy zależność od przeszłości może być związana z kształtowaniem się tożsamości indywidualnych i zbiorowych. Podobny wydźwięk zawiera stwierdzenie A. Giddensa (2008, 36) o historyczności, którą można „zdefiniować jako użycie przeszłości do kształtowania teraźniejszości; nie jest ona jednak uzależniona od szacunku do tego, co przeszłe. Przeciwnie, historyczność oznacza użycie przeszłości jako sposobu na zerwanie z nią”. Tak rozumiana historyczność kieruje nas tym samym nie ku przeszłości, ale ku przyszłości.

Współczesne przemiany stosunku do przeszłości

Poszukując odpowiedzi na tak postawione pytania, odniosę się w tym miejscu do dość kontrowersyjnej tezy autorstwa Fredericka Jamesona, wysuniętej w tekście *Postmodernizm i społeczeństwo konsumpcyjne* (1998), mianowicie, iż współczesny człowiek żyje w „wiecznej terażniejszości”. Badacz ów pisze o specyficznym postmodernistycznym doświadczeniu czasu, którego cechą charakterystyczną jest schizofrenia, rozumiana jako zagubienie doświadczenia czasowej ciągłości oraz przerost odczucia czasu terażniejszego. Podobnie więc jak schizofrenik, współczesny człowiek żyje w serii wiecznych „teraz”. Postmodernistyczne społeczeństwo konsumpcyjne, do którego odnoszą się rozważania Jamesona, hołduje zamierzonej jednorazowości i coraz szybszemu rytmowi życia, poddanemu wpływowi mediów. Co więcej, natłok bodźców oraz nadmiar atrakcji szybko usuwają przeszłość w niepamięć, co skutkuje zanikiem poczucia historii i skłonnością właśnie do życia w „wiecznej terażniejszości i wiecznej zmianie”. Jako główne cechy postmodernizmu Jameson wydziela dwa symptomatyczne zjawiska, mianowicie pastisz oraz historyczną amnezję. Pierwsze z nich należy rozumieć jako podrabianie czy wykorzystanie przeszłych stylów, podrabianie czegoś, co już było i minęło, wobec niemożności innowacji. W tym procesie przeszłość jest niejako „wycinana” z terażniejszości i doświadczana w postaci sfragmentaryzowanej jako — paradoksalnie — kompletne i odizolowane wydarzenie. Drugie ze zjawisk opisywanych przez Jamesona stanowi zanik poczucia historii, czyli historyczna amnezja (Jameson 1998, 212–213). Mówiąc inaczej, obecne czasy znamionuje utrata przez człowieka zdolności do przechowywania przeszłości, którą natychmiastowo ma zastępować kolejna nowość, nieustanne zmiany natomiast prowadzą do erozji i utraty tradycji.

Można jednak polemizować z przywołaną powyżej tezą, przyglądamy się bowiem nawet pobieżnie współczesnym trendom i zjawiskom, nasuwa się przeciwstawna konkluzja, mianowicie iż przeszłość w zróżnicowanych formach jest obecna w naszej kulturze w sposób dużo bardziej namacalny niż kiedykolwiek. Sytuację tę doskonale zdiagnozował M. Krajewski w książce *Kultury kultury popularnej* (2003, 210), pisząc o „kulturze repetycji”, powodującej, iż „przeszłość w stopniu wyższym niż dawniej staje się dziś łatwo dostępna, ale raczej jako przedmiot konsumpcyjnych przyjemności niż podstawa tożsamości”. Podobny ton wypowiedzi można znaleźć w stwierdzeniu U. Baram i Y. Rowan (2004, 6), iż „komodyfikacja przeszłości stanowi element trajektorii, na której coraz więcej aspektów życia społecznego [...] staje się przedmiotem konsumpcji”. Wzrost zainteresowania przeszłością i jej relikdami oraz zmianę samego stosunku do przeszłości doskonale obrazuje również zjawisko muzealizacji kultury współczesnej, odwołujące się do koncepcji H. Lübbeego (1991, cyt. za: Korzeniewski 2006). Lübbe wskazuje, iż współcześnie zaobserwować możemy proces „kurczenia się terażniejszości”, wobec czego wraz ze wzrostem ilości nowości paradoksalnie następuje zwiększanie się liczby reliktdów przeszłości. Muzealizacja⁵ obejmuje takie procesy,

⁵Według Lübbeego zjawisko muzealizacji, stanowiące element szerszego procesu zwrócenia się współczesnych społeczeństw ku przeszłości, ma funkcję kompensującą, jest bowiem kompensacją dynamicznych zmian społecznych i kulturowych, jakie niesie ze sobą modernizacja oraz utraty przez człowieka na skutek tychże przemian „poczucia kulturowej swojskości”. Cechami tak rozumianej muzealizacji mają być

jak: tworzenie obiektów muzealnych z pamiątek narodowych, masowe zainteresowanie wystawami historycznymi, tworzenie muzeów techniki, jak również muzealizowanie całych krajobrazów kulturowych i naturalnych, rozpowszechnianie się targów staroci itd., co ma na celu zachowanie i konserwację relikwów przeszłości (Korzeniewski 2006, 222). Reminiscencje wzrostu zainteresowania przeszłością we współczesnym świecie odnaleźć można również w koncepcji tworzenia „przestrzeni historycznej” A. Szpocińskiego (2004), która ma być wyrazem formy pamięci człowieka ery ponowoczesnej, odnoszącej się do potrzeby i przeżywania dawności.

Skąd jednak wzrost zapotrzebowania na przeszłość i różnorodne inicjatywy, odnoszące się bądź nawiązujące do przeszłości, w epoce gwałtownego postępu technologicznego, gdy nasza uwaga winna być raczej skierowana ku przyszłości, niżli na przeszłość i jej rozpamiętywanie? Powołam się w tym miejscu na pracę Piotra Kwiatkowskiego *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji* (2008, 39–40), w której autor wyróżnia kilka istotnych czynników, wpływających na przemiany społecznych postaw wobec przeszłości, mianowicie: (1) wzrost znaczenia pamięci zbiorowej w życiu publicznym, swoistą „erupcję pamięci” (zob. Nora 2001); zjawisko to odnosi się zazwyczaj do bliższej przeszłości, sięgającej pamięci pokolenia, jednak nie będzie w tym miejscu wielkim nadużyciem odniesienie go do bardziej odległej historii, przedmiotu badań archeologii; (2) postmodernistyczną prywatyzacją przeszłości (zob. Ankersmit 2004), przejawiającą się w takich formach, jak: renesans lokalności, „mikrohistorie”, odkrywanie przeszłości „grup mniejszościowych” (np. Domańska 1999; 2006a); (3) sposoby doświadczania przeszłości przez ludzi współczesnych, mianowicie przekonanie o możliwości uzyskania bezpośredniego wglądu w przeszłość poprzez jej zmysłowe doświadczanie; dużą rolę w tym procesie odgrywają: rekonstrukcje historyczne/odtwórstwo historyczne; lekcje żywej historii; możliwość bezpośredniego uczestnictwa widza w procesach „rekonstrukcji” przeszłości; (4) komercjalizacją przeszłości w społeczeństwie konsumpcyjnym. Współcześnie przeszłość/dziedzictwo stają się towarem, wartością rynkową, przy czym nie chodzi jedynie o przeszłość i jej materialne relikwty (zabytki bądź ich kopie), lecz sytuacja ta odnosi się do szerokiej sfery dóbr i usług, a także szeregu innych zjawisk ze sfery społeczno-kulturowej. Możemy więc wysunąć tezę o swoistym utowarowieniu bądź komodyfikacji przeszłości we współczesnym świecie, traktowanej coraz częściej jako atrakcyjny towar na sprzedaż (zob. Kwiatkowski 2009, 131–134)⁶.

---

kompulsywność, im większe tempo rozwoju, tym liczniejsze próby poszukiwania sposobów żywego kontaktu z przeszłością, oraz substytucyjność, co oznacza, że wszelkie formy rewitalizacji przeszłości dostarczają jedynie substytutu form kontaktu z przeszłością, namiastki tego, co zostało bezpowrotnie utracone (Korzeniewski 2006, 223–225).

⁶O podobnym zjawisku w odniesieniu do historii pisze J. De Grott (2009, 3), przy czym akcentuje on silnie rolę nowych mediów, które dały współczesnemu człowiekowi szerszy i bardziej bezpośredni dostęp do przeszłości w sensie nie tylko conceptualnym, lecz również materialnym. Por. też Davies (2006) oraz Arnold, Davies, Ditchfield (1998).

Formy przeszłości w życiu współczesnym

Przeszłość bada archeolog/historyk i jest ona dla niego źródłem zainteresowania, ale też i dochodu, a także przechodzenia poszczególnych stopni kariery. W takim wymiarze potrzebna jest mu ona jako obiekt poznania i doskonalenia zawodowego (np. Ashmore, Sharer 2008, 4–8). Kwestia ta nie będzie szerzej dyskutowana, zajmę się natomiast innymi zagadnieniami. Można wyróżnić nieskończenie wiele sposobów odnoszenia się do przeszłości, jak i czynników to regulujących, każde zaś z podejść cechować będzie określona doza indywidualizmu. Rozważmy kilka uogólnionych płaszczyzn, mając na uwadze, iż najczęściej nie występują one w formie czystej, lecz przenikają się wzajemnie. Nie wdając się w szczegóły, postaram się zasygnalizować zawarte w nich podstawowe wątki i kluczowe zagadnienia.

Ciekawość przeszłości

Zdawać by się mogło, że zainteresowanie i ciekawość (nie tylko) własnej przeszłości, i skłonność do namysłu nad swymi korzeniami i pochodzeniem, stanowi wrodzoną, a tym samym, uniwersalną cechę, charakterystyczną jedynie gatunkowi ludzkiemu, obecną w każdym społeczeństwie. To miał zapewne na myśli C. Lévi-Strauss, który w *Mysli nieoswojonej* (1969, 336) pisał, iż „każde społeczeństwo tkwi w historii”. Nie oznacza to bynajmniej, iż wszystkie społeczeństwa reagują na ten niezaprzeczalny stan w identyczny sposób, gdyż postrzeganie przeszłości cechuje duża zmienność na przestrzeni dziejów (Kobyliński 2009b, 106; Le Goff 2007, 50–67). Wśród wielu społeczności pierwotnych odniesienie się do przeszłości jest raczej odwołaniem się do czasu mitycznego, czasu stworzenia i złotego wieku, co ma na celu podtrzymywanie ich kulturowej tożsamości, będąc w istocie „powtarzaniem tego, co praktykowali mityczni przodkowie” (Kobyliński 2009b, 106; Le Goff 2007, 48–50). Ponadto ciekawość przeszłości wymieniana jest jako jedno z głównych — oprócz kolekcjonerstwa — źródeł początków zainteresowania znaleziskami archeologicznymi oraz narodzinami archeologii jako dyscypliny (zob. Kobyliński 2009b, 105–112).

Zainteresowanie przeszłością dodatkowo potęguje jej tajemniczość, sensacyjność, jej mityczna niekiedy aura (ryc. 1), skrywanie tajemnic wydobywanych na światło dzienne czy to przez historyka z archiwów, czy przez archeologa w trakcie wykopalisk. Zaspokajanie owej ciekawości przybierać może formy zarówno zindywidualizowane, jak w przypadku kolekcjonerów czy pasjonatów, co obserwować można za pośrednictwem popularnych w ostatnich czasach „targów staroci”, ale też bardziej zorganizowane pod postacią zróżnicowanych grup zainteresowań — np. osób zafascynowanych kulturą rycerską, wiekami średnimi, Słowianami, Wikingami itd. Zjawisko to widać na przykładzie szeregu powstających grup rekonstrukcyjnych i bractw rycerskich⁷,

⁷Obszerny i aktualny spis bractw rycerskich i grup rekonstrukcji historycznej (GRH), działających w Polsce, znajduje się na stronie internetowej „Wielkie spisywanie Roberta Bagrita” (<http://www.bagrit.pl>, dostęp 04. 01. 2010 r.) Ponadto szereg cennych informacji na ten temat znaleźć można również na „Forum rekreacji historycznych Freha” (<http://www.freha.pl>, dostęp 04. 01. 2010 r.).

Ryc. 1. Rezerwat Archeologiczny „Kamienne Kręgi” w Grzybnicy. Fot. M. Pawleta

w których realizowane są pasje poznawcze, umożliwiające uczestnikom przeniesienie się w czasie (zob. też Jasiewicz 2006; Holtorf 2007b; Bogacki 2008; Adamiec 2009). „Rekonstruktorem zostaje się bowiem z pasji, z chęci odkrycia tajemnicy dawnych czasów, z potrzeby odnalezienia ciągłości kulturowej i dla dobrej zabawy” (Olkowska 2009, 81). Grupy takie niekiedy określa się mianem „nowoplemion” (Maffesoli 2008), które to pojęcie — zdaniem M. Maffesoli — jest przydatne do opisu świata naszego typu, czyli takiego, którego dobitną cechą jest poszukiwanie wspólnoty (zob. też Bauman 1995, 283–285). Zaspokajanie ciekawości oraz realizowanie pasji poznawczych przybierać może niekiedy i formy negatywne, jak w przypadku detektorystów czy poszukiwaczy skarbów, którzy tymi właśnie motywami często tłumaczą swą niszczycielską działalność (zob. Brzeziński, Kobyliński 1999).

Niezbadana przeszłość, by użyć parafrazy słynnej pracy Davida Lowenthala (1985), jest dla nas „obcym krajem”, jest Innym. Człowieka natomiast fascynuje nie tyle poszukiwanie i odkrywanie owej obcości, która niejednokrotnie go przeraża, ile jej osvajanie, odkrywanie w niej cech własnej tożsamości, odbicia siebie i tego, co ludzkie. Przeszłość w takim stopniu dostarcza nam świadectw na to, iż dawniej ludzie byli podobni do nas, czuli tak jak my, pracowali, walczyli, kochali, niekiedy zaś miała być to miłość aż po grób (np. Wrzezińska, Wrzeziński 2003).

Płaszczyzna egzystencjalna

Dotykamy w tym miejscu sfery egzystencjalnej, która stanowi płaszczyznę najbardziej osobistą, indywidualną, w związku z tym oporną na jakiegokolwiek generalizację. Spełnia ona jednak o ile nie kluczową, to zapewne niebagatelną funkcję w motywach, stojących za zwrotem współczesnego człowieka ku przeszłości. Przeszłość traktowana jest tu jako fundament terażniejszości. Człowiek poszukuje (i znajduje) w niej niejednokrotnie potwierdzenie własnej tożsamości, otrzymuje poczucie celowości, ciągłości, przyczynowości czy linearności.

Czasy ponowoczesne, opisywane przez socjologów i filozofów jako płynna nowoczesność (zob. np. Bauman 2000; 2007), są pozbawione reperów tożsamościowych. Powoduje to zakłócenie poczucia bezpieczeństwa ontologicznego (zob. Giddens 2001; też Szpociński 2005, 292), oderwanie człowieka od miejsca oraz historii i konsekwentnie zanik poczucia przynależności oraz zakorzenienia. Wywołuje również swego rodzaju eskapizm (zob. Mamzer 2007), odwołania do przeszłości bądź niekiedy ucieczkę w „alternatywne światy” pod postacią bliżej niesprecyzowanej i najczęściej zmitologizowanej przeszłości, wobec rozczarowania terażniejszością przez osoby starające się jasno określić swą przynależność (i konsekwentnie tożsamość) w obecnych czasach (np. nowe ruchy religijne, neopoganie itd.). Postawom takim przyświeca zazwyczaj przekonanie, że terażniejszość jest „ułomną” formą przeszłości, iż dawniej było lepiej pod każdym względem, człowiek żył w zgodzie z naturą, życie było prostsze, a pewne sprawy wyraźnie zdefiniowane i określone. Pomijam tutaj przypadki neurotyczne (jako chęć powrotu do przeszłości w celu odzyskania i naprawienia popełnionych w przeszłości czynów), zauważmy jednak, że coraz częściej kultura popularna i specjaliści od marketingu odwołują się do takich właśnie aspektów występujących w postaci zmitologizowanych wersji przeszłości, bazując na przykład na nostalgii, by pobudzić zainteresowanie przeszłością (zob. Bower 1995).

Płaszczyzna ideologiczna

Stosunkowo dużo uwagi poświęcono wykorzystaniu przeszłości i archeologii jako narzędzia politycznych czy ideologicznych manipulacji, będących na usługach państw narodowych, dyktatur czy stronnictw politycznych (zob. Gathercole, Lowenthal 1990; Kohl, Fawcett 1995; Díaz-Andreu, Champion 1996; Meskell 1998; Gediga, Piotrowski 2004), nie będę więc szerzej podnosił tej kwestii. Zauważmy jednak, iż współcześnie płaszczyzna ta uległa znacznemu osłabieniu lub — mówiąc precyzyjniej — doszło do przesunięcia w niej akcentu. Na skutek bowiem złożonych przemian społeczno-politycznych zamiast tożsamości narodowych⁸ na czoło wysuwana jest przeszłość lokalna (zob. Appadurai 2005, 263–294), z drugiej zaś strony procesy globalizacyjne

⁸ Zdaję sobie sprawę z faktu, iż diagnoza ta w pewnym stopniu może być chybiona. Współcześnie można bowiem zaobserwować odradzanie się nacjonalizmów i silnego poczucia tożsamości narodowej, jak przykładowo w krajach bałkańskich, co przeczy idei „Europy małych ojczyzn”.

prowadzą do konstruowania tożsamości ponadnarodowych, jak przykładowo „tożsamość europejska”. Żyjemy więc w „Europie małych ojczyzn”, przekonani o ważności przeszłości na poziomie regionalnym, czego namacalnym dowodem są odkrywane czy istniejące w naszym sąsiedztwie zabytki oraz inne relikty materialne, będące spuścizną po naszych odległych przodkach czy ludziach mieszkających dawniej na tych ziemiach. Jednocześnie zaś jesteśmy członkami społeczności europejskiej, decydującej o naszej specyfice, z której również powinniśmy być dumni, i winniśmy manifestować swą przynależność do niej. Nowa świadomość europejska — „europejskość” — powoduje, iż również od archeologii oczekuje się historycznego uzasadnienia jedności europejskiej (Kobyliński 2009b, 110). Wyraz tego stanowić może choćby wystawa, zorganizowana w 1991 r. w Wenecji, pt. „The Celts. The origins of Europe”, mająca na celu zaakcentowanie wspólnych korzeni kulturowych narodów jednoczącej się Europy. Można w tym miejscu zadać jednak pytanie, czy w tym procesie nie dochodzi również, aczkolwiek na całkiem innym poziomie, do sterowania przeszłością i wykorzystania jej jako instrumentu politycznego przez Unię Europejską, która za pośrednictwem różnych programów finansuje określone działania i projekty, mające za zadanie tworzenie określonej wspólnoty europejskiej („wspólnoty wyobrażonej” w rozumieniu B. Andersona), dając jej legitymizację w odległej przeszłości?

Płaszczyzna dziedzictwa – imperatyw ochrony przeszłości dla potomnych

Nasilenie się procesów industrialnych i rosnące zagrożenie zniszczenia nieodnawialnego zasobu, jakim jest dziedzictwo archeologiczne, rodzi poważne wyzwania przed współczesnymi. Trzeba bowiem za wszelką cenę chronić owo dziedzictwo, które w przeciwnym razie zostanie bezpowrotnie zniszczone. Ów imperatyw ochrony znajduje swe uzasadnienie w wartościach, jakie przydaje się dziedzictwu archeologicznemu, włączając w to kryteria naukowe, estetyczne, symboliczne, społeczne, historyczne, ekonomiczne czy polityczne (Kobyliński 2001, 59–81). Potrzebna jest więc nam przeszłość i jej relikty w aspekcie materialnym, byśmy mogli je chronić dla przyszłych pokoleń oraz zarządzać nimi w racjonalny i zrównoważony sposób. Kwestie te reguluje szereg ustaw i konwencji, w tym „Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego” z la Valetta z 1992 r., ratyfikowana przez Polskę w 1996 r., zaś o ich przestrzeganiu dbają instytucje powołane w celu ochrony dziedzictwa archeologicznego. Wieloaspektowość dziedzictwa sprawia jednak, iż pod uwagę winny być brane różne podejścia do jego ochrony i wykorzystania, nie należy natomiast ograniczać się do jednej opcji (archeologicznej, naukowej). Aczkolwiek „Konwencja...” definiuje dziedzictwo kulturowe jako „źródło europejskiej pamięci zbiorowej”, w tak szerokim pojęciu kluczową rolę odgrywa ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym na poziomie lokalnym.

W ostatnich latach nie tylko w Polsce, ale również w całej Europie, na ogromną skalę prowadzone są ratownicze badania wykopaliskowe, związane z licznymi inwestycjami budowlanymi, a także budową sieci dróg i autostrad. Prowadzi to do paradoksalnej

sytuacji, ponieważ w ramach współczesnej myśli konserwatorskiej i ochrony dziedzictwa archeologicznego jako priorytetowy cel wszystkich działań akcentuje się trend zmierzający ku ochronie i konserwacji zapobiegawczej oraz konserwację *in situ*, mających na celu zachowanie autentyczności i integralności stanowisk (zob. Kobyliński 2001, 139–143), wykopaliska zaś prowadzą nieuchronnie do ich zniszczenia. Badania te są jednak nieuniknione, w przeciwnym bowiem razie stanowiska te zostałyby bezpowrotnie zniszczone bez przeprowadzenia badań naukowych, które pozwalają na konserwację poprzez zadokumentowanie oraz ratowanie w ten sposób zagrożonego rozwojem infrastruktury dziedzictwa.

Z kwestią ochrony dziedzictwa nierozdzielnie połączone są również zasady jego udostępniania społeczeństwu, a także publicznej ekspozycji (zob. Vergo 1989; Stone, Molyneaux 1994; Stone, Planel 1999; Jameson 2004; Merriman 2004; Stone 2005; Wrzesiński 2009). Rodzi to również pytania o „własność” dziedzictwa archeologicznego, mianowicie do kogo należy dziedzictwo/przeszłość bądź czyją jest własnością oraz kto ma prawo je interpretować i określać jego znaczenie, a także rolę dla współczesnych ludzi (zob. Lowenthal 1996; Smith 2006; Murzyn, Purchla 2007; Fairclough *et al.* 2008; Kobyliński 2009a; Minta-Tworzowska 2009).

Co więcej, próbom zachowania dziedzictwa dla przyszłych pokoleń towarzyszy simultaniczny proces, polegający na wplataniu tegoż dziedzictwa w tryby maszyny rynkowej, co regulowane jest poprzez wymagania czy oczekiwania konsumenckie. Polega on na sprzedawaniu oraz eksponowaniu przeszłości (historii) na potrzeby ekonomii i turystyki oraz wysiłkach zmierzających ku uczynieniu z niej rozpoznawalnego produktu marketingowego (zob. Urry 2007, 154–198). Przykładowo nasilenie się symptomów tego zjawiska obserwować można było na Wyspach Brytyjskich już w latach 80. XX w., co R. Hewison (1987) określił mianem „przemysł dziedzictwo” (*heritage industry*), odnosząc się do tego procesu jednakże w sposób zdecydowanie negatywny. Wydaje się, iż współcześnie i w Polsce proces ten zaczyna odgrywać o ile nie wiodącą, to na pewno istotną rolę w podejściu do relikwów przeszłości.

Współczesne formy konsumpcji (odległej) przeszłości

Dochodzimy tym samym do najbardziej obszernej i jednocześnie dynamicznej płaszczyzny, która dominuje obecnie, przynajmniej w potocznym odbiorze, mianowicie komodyfikacji i komercjalizacji przeszłości. Współcześnie przeszłość i jej różnorodne wizerunki zostały wplecione w tryby konsumpcji i wolnego rynku. Z przeszłości uczyniono wartość rynkową, doskonale wpasowując ją tym samym w mechanizmy społeczeństwa konsumpcyjnego, którego wymogi z kolei określają jej specyfikę i zróżnicowane formy obecności (Bagnal 1996; Goulding 2000; Rowan, Baram 2004). Konsumpcji nie zawężam przy tym do zjawisk ze sfery ekonomicznej, rozumianych głównie jako nabywanie określonych dóbr (towarów), ale odnoszę ją także do usług (w tym przede wszystkim rozrywki), konsumowania symboli oraz szeregu innych zjawisk ze sfery kulturowo-społecznej (zob. Miller 1987; 1995; Krajewski 1997; Ritzer 2004; Baudrillard 2006).

Tak więc poszczególne części przeszłości funkcjonują współcześnie — są sprzedawane, kupowane, reklamowane oraz obecne jako dobra konsumpcyjne — w przeróżnych formach (zob. Holtorf 2005; 2007a). Konsumpcja przeszłości odbywa się na kilku wzajemnie przenikających się poziomach, jako: (a) konsumowanie artefaktów — kopii bądź replik „autentycznych” zabytków (np. Holtorf, Schadla-Hall 1999; Gazin-Schwartz 2004); (b) konsumowanie spektakli — festynów archeologicznych, jarmarków archeologicznych bądź widowisk odnoszących się do przeszłości, rekonstruujących życie w dawnych czasach; odtwórstwa historycznego (np. Elliot-Wright 2000; Radtchenko 2006; Nowaczyk 2007; Bogacki 2008; Forrest 2008); (c) konsumowanie historii, opowieści, mitów. W tym nurcie umieścić też można „spazmatyczne produkowanie mody na «retro»” (Zaleski 2004, 19), modę na *vintage*, a więc przedmioty, które wypadły z obiegu dóbr konsumpcyjnych w ostatnich kilku dekadach, dziś zaś wracają do ponownego użycia (zob. Krajewski 2006, 154–155), czy „powtórki z PRL-u” (Krajewski 2003, 223–242).

Dla wielu, zarówno odtwórców, jak i widzów, uczestniczących w procesach odtwarzania, ożywiania czy rekonstruowania przeszłości, często staje się ona rekreacją, rozrywką, atrakcją turystyczną bądź alternatywną formą spędzania wolnego czasu. W tym kierunku zmierzają festyny archeologiczne, różnego rodzaju „zabawy w przeszłość” oraz dominujące współcześnie formy upowszechniania wiedzy o przeszłości. Przykładów można by tutaj mnożyć, przywołując choćby największy i najbardziej znany, coroczny festyn archeologiczny w Biskupinie (zob. Grossman, Piotrowski w tym tomie). O innym z kolei, „Festiwalu Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej” w Łądzie nad Wartą, odbywającym się pod patronatem Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, możemy przeczytać:

na łące, w bliskim sąsiedztwie pradoliny Warty, swoje namioty rozstawiły grupy wojów i rzemieślników przybyłych z różnych stron. W założonym obozie tętniło życie. Jego mieszkańcy przygotowywali strawę, czyścili i naprawiali swój sprzęt, wytapiali żelazo, produkowali różne przedmioty potrzebne w domowym obiegu. Odbywały się zabawy, gry, ćwiczenia sprawności i sztuki wojennej

(Wrzeziński 2005, 13).

Aczkolwiek istotne i podkreślane przez organizatorów takich imprez są ich aspekty edukacyjne i popularyzacyjne, w myśl zasady „uczyć — bawiąc” (np. Wrzeziński 2005, 14), niemniej jednak często w efekcie zaobserwować można wysuwanie się na czoło tendencji ludycznych (zob. Grad, Mamzer 2004; 2005), jak również kategorii przyjemności (zob. Shanks 1992; Pearson, Shanks 2001; Gajewska 2005; Jasiewicz 2006) i spektakularności (zob. Debord 2006). Odnosząc się do różnych festynów, jarmarków czy pikników archeologicznych, W. Brzeziński wskazuje, że

mają w sobie wyraźny element rozrywki. Wykonawcy występują w mniej lub bardziej stylizowanych strojach, wiele pokazów ma charakter konkursów z nagrodami, w charakterze pamiątek sprzedawane są repliki wyrobów archeologicznych, w oczy rzucają się reklamy sponsorów itp. Wśród stoisk poświęconych archeologii doświadczalnej można znaleźć punkty gastronomiczne, serwujące przekąski i piwo

(Brzeziński 2000, 153).

Autor wskazuje na niebezpieczeństwo komercjalizacji i banalizacji pokazów, przestrzega też przed dominacją rozrywki nad popularyzacją. Dość sceptyczny ton wypowiedzi

na temat idei festynów archeologicznych przejawia się też w stwierdzeniu Ł. Dominiaka, który porównuje festyn wprost do karnawałowego święta, stwierdzając, iż

jedną z kulturowych konsekwencji festynu archeologicznego jest strywalizowanie problemu re-konstruowania przeszłości. Doniosłość poważnego skądinąd zagadnienia zostaje rozwiana w sferze potoczności, w atmosferze święta pojednania wyniosłej nauki ze zdrowym rozsądkiem tłumu

(Dominiak 2004, 83–84).

Sytuacja ta jest poniekąd odbiciem zjawiska, które socjologowie określają mianem „disneyzacji” (Bryman 2004) bądź „makdonaldyzacji” (Ritzer 2009) społeczeństwa. Istotne jest tutaj oferowanie możliwości bezpośredniego doświadczenia, angażowanie wszystkich zmysłów w proces poznawczy, pozwalające nam przenieść się w czasie i przekonać się, jak „wyglądało życie przed wiekami”. Na okładce jednego z numerów „Gazety Rycerskiej” (nr 3[25], 2009), stanowiącej do niedawna popularne forum „współczesnych rycerzy” i pasjonatów odtwórstwa historycznego, można przeczytać: „turnieje wojów, rycerskie festiwale, historyczne pikniki — wracamy do średniowiecza!” W jednym zaś z wcześniejszych numerów tegoż pisma znaleźć można informacje o „wędrowaniu ku przeszłości”. W artykule *Życie jak tysiąc lat temu ...naprawdę* Fiolnir z Grupy Historycznej „Eisen Ruoth/Wayfarers” z Warszawy stwierdza: „są jednak ludzie [...] którzy starają się zagłębić w odtwórstwo dużo bardziej, prawie całkowicie [...] tak, aby faktycznie przenieść się w czasy, które starają się zrekonstruować” (Adamiec 2009, 34). Dla tych ludzi to jednak nie tyle rozrywka, ile jak twierdzą, prawdziwa pasja i niejednokrotnie sposób na życie.

Znaczną rolę w tym procesie odgrywają również media, umożliwiające wizualizację i obrazowanie poszczególnych kwestii oraz uczestnictwo w wirtualnej „przeszłej” rzeczywistości, oraz związana z nimi łatwość reprodukcji poszczególnych elementów przeszłości w wyniku postępu elektronicznego. Media, zwłaszcza zaś nowe media (komputer, Internet, wirtualna rzeczywistość itd.), rewolucjonizują współcześnie metody angażowania i upowszechniania archeologii i przeszłości, wpływając na to, jak odbiorcy postrzegają samą archeologię (zob. Clack, Brittain 2007; też Zapłata, w tym tomie). Nie są one jednakże neutralnym środkiem przekazu, ponieważ ich udział w efekcie, jak zauważa M. Zaleski (2004, 24), „paradoksalnie, oznacza często wyobcowanie tego, co minęło, z rzeczywistości, którą — nierzadko pod pozorem i w imię dokumentacji — teatralizuje się i estetyzuje”⁹.

Owa atrakcyjna oprawa i środki w niej wykorzystywane noszą więc charakter symulaków, a więc kopii bez oryginałów, niemających swego odnośnika w rzeczywistości,

⁹Zjawisko estetyzacji życia uważa się za symptom przejścia społeczeństw zachodnich w obszar wartości konsumpcyjnych. Estetyzacja, jak twierdzi M. Featherstone, odnosi się do poszukiwania możliwości jak najsilniejszego przeżywania świata, poszukiwania coraz silniejszych doznań (Featherstone 1998, 307–315). Jednocześnie proces ten jest symulacją, powodując stopienie się realnego i wyobrazonego oraz dominację hiperzeczywistości, gdzie „wszystko spowija aura niezamierzonej parodii, a powszechnej taktycznej symulacji, niezdefiniowanej grze, towarzyszy rozkosz estetyczna” (Baudrillard 2007, 98). Tak rozumiana estetyzacja, która zabija wartości estetyczne, wypływa z umasowienia kultury, stanowiąc przykład „estetyki powierzchownej”, mającej na celu głównie upiększanie, zachęte czy przeżycie, czyniąc tym samym kulturę banalną oraz wyjąłowioną z głębszych wartości (Welsch 2005, 32–35; też Bauman 1996, 226–228).

prowadząc do wytworzenia hiperrzeczywistości, w której przedstawienia realności symulowane są w sposób tak doskonały, że postrzega się je jako prawdziwsze i bardziej rzeczywiste niż oryginały (zob. Baudrillard 2005). Potwierdzają tym samym tezę, że owa wykreowana przeszłość jest niejednokrotnie o wiele bardziej atrakcyjna (ryc. 2), przemawiająca i uwodząca niżli jej pierwowzór (zob. Ritzer 2004; Baudrillard 2005; MacCannell 2005). G. Ritzer (2004, 199–200) ujmując to w następujący sposób: „chyba najważniejszym powodem tworzenia symulacji, czyli przekształcania zjawisk «prawdziwych» w imitacje, jest to, że mogą one być bardziej widowiskowe od ich autentycznych odpowiedników, a zatem bardziej atrakcyjne dla konsumentów”.

Niejednokrotnie w owej „procesji symulaków” przykładowo repliki rzeźb wyjęte z kontekstu i kultury, w której powstały, stają się ozdobą modnych kawiarni czy hoteli, co doskonale ilustruje „Hotel Piramida” w Tychach¹⁰. Ów ekskluzywny obiekt, jak można przeczytać na jego stronie internetowej

został zbudowany w oparciu o Piramidę Cheopsa w Gizie i zachowuje jej proporcje w skali 1:5 oraz usytuowanie względem słońca i kierunków świata. W stosunku do swojego pierwowzoru wnosi innowacyjne rozwiązania, tworząc wewnątrz Piramidy kolejną piramidę, której zadaniem jest przeniesić energię kształtu na cały Hotel, by Goście bez względu na to, w której części Piramidy przebywają, doświadczali jej dobroczynnej mocy.

Ryc. 2. Zamek Drahim w Drawsku Starym. Fot. M. Pawleta

¹⁰Zob. <http://www.hotelpiramida.pl>, dostęp 10.01.2010 r.

Hotel dysponuje m.in. restauracją Kleopatra, kawiarnią Nefretete, night barem Ramzes, salą klubową Faraon oraz innymi atrakcjami. Jest to jeden z arbitralnie wybranych przykładów, które zapewne można by mnożyć. Doskonale pokazuje on jednak nowy kontekst funkcjonowania przeszłości, mianowicie odwołanie się do symboliki przeszłości i jej materialnych atrybutów w celu ich komercyjnego wykorzystania bądź sprzedawania określonych usług w atrakcyjnej, odwołującej się do odległej przeszłości, oprawie. W tym jednak przypadku ów wykreowany w celach komercyjnych obraz nie ma związku z jakąkolwiek przeszłą rzeczywistością, odbija on nie przeszłość, lecz tworzy jej własne symulakrum, a więc coś, co nigdy nie istniało w rzeczywistości, stanowiąc tym samym czwartą, ostatnią fazę obrazu wg J. Baudrillarda (Baudrillard 2005, 12; zob. też Gajewska 2004, 60).

Podsumowanie

Aczkolwiek nie wszystkie z wyżej zasygnalizowanych podejść do przeszłości można uznać za nowe, charakterystyczne dla czasów epoki ponowoczesnej, niewątpliwie jednak współcześnie zaobserwować można przyspieszenie oraz intensyfikację określonych przemian i postaw wobec przeszłości, przy jednoczesnej ich fragmentaryzacji. Zjawiska, o których mowa, stanowią wyraz współczesnych dyskursów mobilizacyjnych w postaci performatywizmu, rekonstrukcjonizmu czy festiwalizacji, przy rosnącym wpływie komercjalizacji, a także poszukiwań możliwości bezpośredniego doświadczania przeszłości. Co więcej, zachodzą one przy aktywnym współdziałaniu nowych technologii medialnych i informacyjnych. Kondycja ponowoczesna i dominujące trendy kulturowe społeczeństwa konsumpcyjnego oraz kultury popularnej wpływają niewątpliwie zarówno na formę i treść, jak również sposoby przekazywania wiedzy o przeszłości, co w konsekwencji powoduje zmianę w postrzeganiu roli i powinności instytucji zajmujących się przeszłością.

Współczesne próby i wysiłki zmierzające do ewokacji, ożywiania przeszłości czy bezpośredniego jej doświadczania, a także rosnące zainteresowanie przeszłością, ukazują — moim zdaniem — wbrew pesymistycznemu stwierdzeniu F. Jamesona, niedokończony los minionej przeszłości w terażniejszości. Przeszłość, stanowiąca przedmiot badań i odniesień archeologii, minęła, jest nieobecna i martwa, nikt zaś z nas nie dysponuje możliwością powrotu do niej w celu stwierdzenia, „jak było naprawdę”. Z drugiej zaś strony na płaszczyznach przeze mnie zidentyfikowanych toczy się nieustanny dyskurs pomiędzy przeszłością a terażniejszością, aczkolwiek forma odniesień do przeszłości różni się znacząco w wielu aspektach od sytuacji sprzed kilku lat. W wyraźny jednak sposób akcentują one znaczenie współczesności w kreowaniu poszczególnych wizerunków przeszłości, podkreślając jednocześnie jej wciąż żywotną oraz „inną”, aczkolwiek niezmiennie ważną rolę, jaką odgrywa i zapewne nadal będzie odgrywać przeszłość w życiu człowieka.

BIBLIOGRAFIA

- Adamiec P. 2009. *żyć jak tysiąc lat temu — naprawdę...*, „Gazeta Rycerska” nr 2(24), s. 34–37.
- Ankersmit F. 1997. Modernistyczna prawda, postmodernistyczne przedstawienie i po-postmodernistyczne doświadczenie, (w:) *Historia: o jeden świat za daleko*, red. E. Domańska, Poznań, s. 19–36.
2004. Postmodernistyczna prywatyzacja przeszłości, (w:) *Narracja, reprezentacja, doświadczenie*, red. E. Domańska, Kraków, s. 367–401.
- Appadurai A. 2005. *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, Kraków.
- Arnold J., Davies K., Ditchfield S. (red.) 1998. *History and heritage: consuming the past in contemporary culture. Proceedings of the interdisciplinary conference, University of York 1996*, Shaftesbury.
- Ashmore W., Sharer R. J. 2008. *Odkrywanie przeszłości. Wprowadzenie do archeologii*, Kraków.
- Bagnall G. 1996. Consuming the past, (w:) *Consumption matters: the production and experience of consumption*, red. S. Edgell, K. Hetherington, A. Warde, Oxford–Cambridge, s. 227–247.
- Baram U., Rowan Y. 2004. Archaeology after nationalism: globalization and the consumption of the past, (w:) *Marketing heritage: archaeology and the consumption of the past*, red. Y. Rowan, U. Baram, Walnut Creek, s. 3–23.
- Barański J. 2008. Dyskurs gęsty: w poszukiwaniu interpretatywnej teorii przedmiotu muzealnego, (w:) *Rzeczy i ludzie. Humanistyka wobec materialności*, red. J. Kowalewski, W. Piasek, M. Śliwa, Olsztyn, s. 261–298.
- Barthes R. 2008. *Mitologie*, Kraków.
- Baudrillard J. 2006a. *Symulacje i symulakry*, Warszawa.
- 2006b. *Spółczesność konsumpcyjna. Jego mity i struktury*, Warszawa.
2007. *Wymiana symboliczna i śmierć*, Warszawa.
- Bauman Z. 1995. *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*, Warszawa.
1996. *Etyka ponowoczesna*, Warszawa.
2000. *Ponowoczesność jako źródło cierpienia*, Warszawa.
2007. *Płynne czasy. Życie w epoce niepewności*, Warszawa.
- Bogacki M. 2008. Wybrane problemy odtwórstwa wczesnośredniowiecznego w Polsce, (w:) *Kultura ludów Morza Bałtyckiego, t. II. Nowożytność i współczesność*, red. M. Bogacki, M., Franz, Z. Pilarczyk, Toruń, s. 219–269.
- Bower M. 1995. Marketing nostalgia: an exploration of heritage management and its relation to human consciousness, (w:) *Managing archaeology*, red. M. Cooper, A. Firth, J. Carman, D. Wheatley, London–New York, s. 31–37.
- Bryman A. 2004. *The disneyization of society*, London–Thousand Oaks–New Delhi.
- Brzeziński W. 2000. Muzea jako instytucje ochrony i prezentacji dziedzictwa archeologicznego, (w:) *Problemy zarządzania dziedzictwem kulturowym*, red. K. Gutowska, Warszawa, s. 147–156.
- Brzeziński W., Kobyliński Z. (red.) 1999. *Wykrywacze metali a archeologia*, Warszawa.
- Buchli V., Lucas G. (red.) 2001. *Archaeologies of the contemporary past*, London–New York.
- Clack T., Brittain M. (red.) 2007. *Archaeology and the media*, Walnut Creek.
- Davies M. L. 2006. *Historics. Why history dominates contemporary society*, London–New York.
- Debord G. 2006. *Spółczesność spektaklu oraz Rozważania o społeczeństwie spektaklu*, Warszawa.
- De Groot J. 2009. *Consuming history. Historians and heritage in contemporary popular culture*, London–New York.
- Díaz-Andreu M., Champion T. (red.) 1996. *Nationalism and archaeology in Europe*, London.
- Domańska E. 1999. *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach*, Poznań.
- 2006a. *Historie niekonwencjonalne. Refleksja o przeszłości w nowej humanistyce*, Poznań.
- 2006b. O potrzebie przeszłości, (w:) *Komu potrzebna jest przeszłość?*, red. D. Minta-Tworzowska, E. Olędzki, Poznań, s. 72–83.
- Dominiak Ł. 2004. Zabawa w przeszłość. Festyn archeologiczny jako forma karnawału, (w:) *Karnawalizacja. Tendencje ludyczne w kulturze współczesnej*, red. J. Grad, H. Mamzer, Poznań, s. 81–86.
- Elliot-Wright P.J.C. 2000. *Living history*, London.
- Fairclough G., Harrison R., Jameson J.H. Jr., Schofield J. (red.) 2008. *The heritage reader*, London–New York.

- Featherstone M. 1998. Postmodernizm i estetyzacja życia codziennego, (w:) *Postmodernizm. Antologia przekładów*, red. R. Nycz, Kraków, s. 299–332.
- Forrest C. 2008. *Living experimental archaeology and living history in the heritage industry*, “euroREA. Journal of (Re)construction & Experiment in Archaeology” t. V, s. 33–40.
- Fowler P.J. 1992. *The past in contemporary society: then, now*, London–New York.
- Gajewska G. 2004. Symulakrum przeszłości w przestrzeni wielkomiejskiej, (w:) *Przeciw barierom w myśleniu*, red. A. Artwińska, A. Gajewska, Poznań, s. 38–61.
2005. O cierpieniu i przyjemności związanej z (re)produkowaniem przeszłości, (w:) *Kultura przyjemności. Rozważania kulturoznawcze*, red. J. Grad, H. Mamzer, Poznań, s. 161–171.
- Gathercole P., Lowenthal D. (red.) 1990. *The politics of the past*, London.
- Gazin-Schwartz A. 2004. Mementos of the past: material culture of tourism at Stonehenge and Avebury, (w:) *Marketing heritage: archaeology and the consumption of the past*, red. Y. Rowan, U. Baram, Walnut Creek, s. 93–102.
- Gediga B., Piotrowski W. (red.) 2004. *Archeologia, kultura, ideologie*, Biskupin–Wrocław.
- Giddens A. 2001. *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa.
- 2008 *Konsekwencje nowoczesności*, Kraków.
- Golka M. 2009. *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa.
- Goulding C. 2000. *The commodification of the past, postmodern pastiche, and the search for authentic experiences at contemporary heritage attractions*, “European Journal of Marketing” t. XXXIV(7), s. 835–853.
- Grad J., Mamzer H. (red.) 2004. *Ludyczny wymiar kultury*, Poznań
- 2005 *Kultura przyjemności. Rozważania kulturoznawcze*, Poznań.
- Gumbrecht H. 2002. Użyteczność historii (uobecnienie i odkupienie), (w:) *Pamięć, etyka, historia. Angloamerykańska teoria historiografii lat dziewięćdziesiątych*, red. E. Domańska, Poznań, s. 117–126.
- Hewison R. 1987. *The heritage industry. Britain in the climate of decline*, London.
- Holtorf C. 2005. *From Stonebenge to Las Vegas. Archaeology as popular culture*, Walnut Creek.
- 2007a. *Archaeology is a brand! The meaning of archaeology in contemporary popular culture*, Oxford.
- 2007b. Time travel: a new perspective on the distant past, (w:) *On the road. Studies in honour of Lars Larsson*, red. B. Hårdh, K. Jennbert, O. Olausson, Stockholm, s. 127–132.
- Holtorf C., Piccini A. (red.) 2009. *Contemporary archaeologies. Excavating now*, Frankfurt am Main.
- Holtorf, C., Schadla-Hall, T. 1999. *Age as artefact: on archaeological authenticity*, “European Journal of Archaeology” t. II(2), s. 229–247.
- Jameson F. 1998. Postmodernizm i społeczeństwo konsumpcyjne, (w:) *Postmodernizm. Antologia przekładów*, red. R. Nycz, Kraków, s. 190–213.
- Jameson J.H. Jr. (red.) 2004. *The reconstructed past: reconstructions in the public interpretations of archaeology and history*, Walnut Creek.
- Jasiewicz K. 2006. Podróże w przeszłość, (w:) *Komu potrzebna jest przeszłość?*, red. D. Minta-Tworzowska, E. Olędzki, Poznań, s. 146–161.
- Kobyliński Z. 2001. *Teoretyczne podstawy konserwacji dziedzictwa archeologicznego*, Warszawa.
2009. *Własność dziedzictwa archeologicznego*, Warszawa.
- 2009a. Archeologia wobec wyzwań współczesności, (w:) *Archeologia polska i jej czasy*, red. M. Brzostowicz, Poznań, s. 103–131.
- Kohl P.L., Fawcett C. (red.) 1995. *Nationalism, politics and the practice of archaeology*, Cambridge.
- Korzeniewski B. 2006. Muzealizacja — ku czy przeciw przeszłości?, (w:) *Muzeum sztuki. Od Luwru do Bilbao*, red. M. Popczyk, Katowice, s. 221–227.
- Krajewski M. 1997. *Konsumpcja i współczesność. O pewnej perspektywie rozumienia świata współczesnego*, „Kultura i Społeczeństwo” t. LXI(3), s. 3–24.
2003. *Kultury kultury popularnej*, Poznań.
2006. *POPamiętanie*, Gdańsk.
- Kristiansen K. 1992. *‘The strength of the past and its great might’: an essay on the use of the past*, “Journal of European Archaeology” t. I, s. 2–32.
- Kwiatkowski P.T. 2008. *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*, Warszawa.
2009. Czy lata III Rzeczypospolitej były „czasem pamięci”, (w:) *Pamięć zbiorowa jako czynnik integracji i źródło konfliktów*, red. A. Szpociński, Warszawa, s. 125–166.
- Layton R. (red.) 1989. *Who needs the past? Indigenous values and archaeology*, London.

- Le Goff J. 2007. *Historia i pamięć*, Warszawa.
- Lévi-Strauss C. 1969. *Mysł nieoswojona*, Warszawa.
- Lowenthal D. 1985. *The past is a foreign country*, Cambridge.
1996. *The heritage crusade and the spoils of history*, London.
- Lübbe H. 1991. Muzealizacja. O powiązaniu naszej teraźniejszości z przeszłością, (w:) *Estetyka w świecie. Wybór tekstów*, t. III, red. M. Gołaszewska, Kraków, s. 7–29.
- Maffesoli M. 2008. *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, Warszawa.
- MacCannell D. 2005. *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, Warszawa.
- Mamzer H. 1998. Archeologia jako uobecnienie przeszłości, (w:) *Świat historii*, red. W. Wrzosek, Poznań, s. 299–307.
2007. Eskapizm dziejowy. Polityka historyczna a problem bezpieczeństwa wspólnotowego, (w:) *Bezpieczeństwo ontologiczne*, red. A. Dobosz, A.P. Kowalski, Bydgoszcz, s. 17–38.
- Merriman N. (red.) 2004. *Public archaeology*, London–New York.
- Meskell L. (red.) 1998. *Archaeology under fire. Nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, London.
- Miller D. 1987. *Material culture and mass consumption*, Oxford.
- 1995 (red.). *Acknowledging consumption*, London–New York.
- Minta-Tworzowska D. 2009. *Do kogo 'należy' przeszłość Biskupina*, „Przegląd Archeologiczny” t. LVII, s. 7–22.
- Minta-Tworzowska D., Ołędzki Ł. (red.) 2006. *Komu potrzeba jest przeszłość?*, Poznań.
- Murzyn M.A., Purchla J. (red.) 2007. *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*, Kraków.
- Nora P. 2001. *Czas pamięci*, „Res Publica Nova” t. VII, s. 37–43.
- Nowaczyk S. 2007. Archeologia festynowa — pomiędzy eksperymentem naukowym a przedstawieniem parateatralnym, (w:) *Wojskowość ludów Morza Bałtyckiego*, red. M. Bogacki, M. Franz, Z. Pilarczyk, Toruń, s. 501–508.
- Olkowska A. 2009. *Faceci w zbrojach*, „Zwierciadło” 12(1958), s. 80–84.
- Pearson M., Shanks M. 2001. *Theatre/Archaeology*, London–New York.
- Radtchenko D. 2006. *Simulating the past: reenactment and the quest for truth in Russia*, „Rethinking History” t. X(1), s. 127–148.
- Ritzer G. 2004. *Magiczny świat konsumpcji*, Warszawa.
2009. *Makdonaldyzacja społeczeństwa*, Warszawa.
- Rowan Y., Baram U. (red.) 2004. *Marketing heritage: archaeology and the consumption of the past*, Walnut Creek.
- Russell I. (red.) 2006. *Images, representations and heritage. Moving beyond modern approaches to archaeology*, London–New York.
- Samuel R. 1994. *Theatres of memory, Volume 1: past and present in contemporary culture*, London.
- Shanks M. 1992. *Experiencing the past: on the character of archaeology*, London–New York.
- Shanks M., Tilley C. 1987. *Re-constructing archaeology*, London–New York.
- Smith L. 2006. *Uses of heritage*, London–New York.
- Stępień U. (red.) 2009. *Współczesna przeszłość*, Poznań.
- Stone P. 2005. Presenting the past. A framework for discussion, (w:) *Heritage, museums and galleries*, red. G. Corsane, London–New York, s. 215–227.
- Stone P., Molyneux B. (red.) 1994. *The presented past: heritage, museums and education*, London–New York.
- Stone P., Planel P. G. (red.) 1999. *The constructed past: experimental archaeology, education, and the public*, London–New York.
- Szpociński A. 2004. *Tworzenie przestrzeni historycznej jako odpowiedź na nostalgię*, „Kultura Współczesna” t. I(39), s. 58–67.
2005. Autentyczność przeszłości jako problem kultury współczesnej, (w:) *Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, red. A. Szpociński, Warszawa, s. 292–301.
- Urry J. 2007. *Spojrzenie turysty*, Warszawa.
- Vergo P. (red.) 1989. *The new museology*, London.
- Walsh K. 1992. *The representation of the past: museums and heritage in the post-modern world*, London–New York.
- Welsch W. 2005. *Estetyka poza estetyką. O nową postać estetyki*, Kraków.

- Wrzesińska A., Wrzesiński J. 2003. I nie opuszczę cię aż do śmierci. Przykłady relacji pochówków kobiet i mężczyzn na cmentarzysku w Dziekanowicach, (w:) *Kobieta — śmierć — mężczyzna. Funeralia Lednickie. Spotkanie 5*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Poznań, s. 283–288.
- Wrzesiński J. 2005. Słowianie i cystersi w Łądzie nad Wartą, (w:) *Łąka nad Wartą. Dziedzictwo kultury słowiańskiej i cysterskiej*, red. M. Brzostowicz, H. Mizerska, J. Wrzesiński, Poznań, Łąka, s. 7–14.
2009. 150 lat popularyzacji archeologii w Poznaniu, (w:) *Archeologia polska i jej czasy*, red. M. Brzostowicz, Poznań, s. 71–102.
- Zalejko G. 1994. Stereotypy w myśleniu historyków, (w:) *Podręcznik historii — perspektywy modernizacji*, red. M. Kujawska, Poznań, s. 31–59.
- Zaleski M. 2004. *Formy pamięci*, Gdańsk.

Michał Pawleta

THE PAST IN THE PRESENT

(summary)

The dialectic which occurs between the (distant) past investigated by archaeology and the present time extrapolates the mutual relationship between the two, since on the one hand the past shapes the present, but on the other, contemporary images and ideas about the past are mediated by the present. The present article focuses on the “contemporary past” which is created and experienced in the present as well as on the ways in which the past is made available or presented to a large audience.

The essential question is, for what does a contemporary individual need the past and what is the role of the past in contemporary culture and society? It is difficult to expect unequivocal answers and the difficulty is, on the one hand, determined by the multidimensional nature of the past and on the other hand, by the multitude of aspects involved in contemporary approaches to the past. What is also important here is that an individual rarely needs the past in its total holistic sense and the “need for the past” is of a rather selective nature (Domańska 2006b, 73). It is a separate issue that in the contemporary world the response to the “need for the past” requires an attractive, impressive, spectacular or media-based packaging.

While questioning the controversial claim by Frederick Jameson (1998) that the contemporary individual living in the “eternal present” has lost the ability to store the past, and the present is also marked by a growing inability to store the past since the past is immediately replaced by another novelty, the author makes an attempt to define the forms through which the distant past is present in the lives of contemporary people and the different functions the past fulfils. By merely following a random analysis of contemporary trends and phenomena the author comes to the contradictory conclusion that the past, in its diverse forms, is present in contemporary culture in a more tangible way than ever before, “but more as an object of consumer pleasure rather than the basis of identity” (Krajewski 2003, 210). The growth in interest in the past and its relics, as well as a change in how the past is approached is also aptly reflected in the phenomenon of the musealisation of contemporary culture (Lübbe 1991) and the creation of a “historical space” (Szpociński 2004). These tendencies express the various forms of human memory in the postmodern era, which demonstrate the need for experiencing “pastness”.

The reasons for the current increase in the demand for the past and various initiatives referring or relating to the past include several factors, namely: (1) the growing importance of collective memory in public life; (2) the postmodern privatisation of the past; (3) the ways in which the past can be experienced by people today, that is, the belief they can gain direct access to the past through experiencing it with their senses; (4) the commercialisation/commoditisation of the past through which the past, increasingly often, is treated as an attractive commodity that can be marketed (see, Kwiatkowski 2008, 39–40; 2009, 131–134).

It is possible to distinguish an endless range of forms referring to the past together with the factors which determine them, although they rarely take singular pure forms but rather coexist intertwined with each other. The curiosity in the past is one such factor of universal nature and a characteristic only of

humankind. This unquestionable universality, however, does not in any way mean that all societies respond to that very curiosity in the same identical way since the way the past has been perceived has been changing throughout history. Satisfying one's curiosity can take different forms both individual (e.g., collectors) but also more organised (e.g., historical re-enactment groups and/or fraternities of knights).

Nowadays, the existential dimension plays if not the key, then most certainly not a marginal role in the motives behind the reasons why the contemporary individual turns to the past. The existential dimension is especially relevant in our liquid postmodern times, devoid of a permanent benchmark of identity, which results in disruption to the sense of ontological security (cf. Giddens 2001) and intensifies the necessity to relate to the past or in some cases leads to an escape from disappointing present times into "alternative worlds" that take on the appearance of an undefined, and most frequently mythological past.

Accordingly, the ideological dimension (national or political) which has played an important part in the history of archaeology has been significantly diminished in the contemporary world as a result of socio-political transformations which have placed regional or local identity higher than national. On the other hand, the process of globalisation leads to the construction of supranational identities, as for example, the "European identity".

Another important issue is the imperative to preserve cultural (archaeological) heritage. In view of the intensifying processes of industrialisation and the growing threat of the destruction of archaeological heritage, which is a non-renewable resource, many decisions are made to protect the heritage that would otherwise be irreversibly destroyed. The issue of heritage protection is inextricably connected with the regulations governing how heritage is made publicly available and publicly exhibited. This in turn brings about the question of the "ownership" of archaeological heritage, namely, "who does the heritage/the past belong to?" and "who has the right to interpret it and determine its significance and its importance for contemporary people?". The efforts to protect heritage from being destroyed are accompanied by the process of engaging heritage into existing market forces and the contemporary requirements/expectations of consumers as well as turning heritage into a recognisable marketed commodity or tourist attraction.

Currently, the phenomenon of the commodification and commercialisation of the past is becoming dominant and as a result the past and its various images are engaged in free market forces and patterns of consumption, transforming it into a market commodity. By the same token, they tailor the past snugly into the mechanisms of a consumer society whose requirements determine the characteristics of the past and its various forms of presence (for example, tourism or popular culture). However, consumption is at the same time understood not only in the narrow sense of the economic purchase of certain goods (commodities) but also in the sense of providing services including, first of all, entertainment, the consumption of symbols and a whole range of other phenomena in the socio-cultural realm. Another aspect discussed in the article refers to the ways of transmitting knowledge about the past which need to have an attractive form and packaging in order to attract the attention of the contemporary consumer.

The consumption of certain parts of the past takes place on several intersecting levels as: (a) the consumption of artefacts — copies or replicas of "authentic" archaeological finds; (b) the consumption of spectacles — archaeological fests, archaeological fairs or performances reconstructing life in historical times; historical reconstructions; (c) the consumption of history, tales and myths. For many people, including both the actors and the spectators who are involved in the process of restoring the past, making it come alive or reconstructing it, the past itself becomes a form of recreation, entertainment, a tourist attraction or an alternative leisure activity. It is this direction that has been taken in the case of archaeological fests, one way of "playing the past", as well as the dominant forms of transmitting knowledge about the past. The characteristic feature of this approach relates to offering spectators the opportunity to experience the past directly, by engaging all the senses in the process of cognition which allows them to move back in time in order to see what "life looked like ages ago". An undeniable part in the process is played by the media which make the visualisation and presentation of certain issues as images possible, and provides the opportunity to participate in a virtual "historical" reality. Furthermore, advancements in new media facilitate the easy reproduction of certain elements of the past.

However, the contemporary forms of presenting and consuming the past, such as archaeological fests or historical re-enactments, apart from the educational aspects aimed at the popularisation of knowledge of the past, are not in themselves free from the commercialisation and trivialisation of the shows, nor the domination of entertainment over the popularisation of knowledge. Both the attractive packaging as well as the tools used in the performances are rather simulacra (Baudrillard 2005), that is, a simulating copy

without an original and without a referent in the past reality. This leads to the construction of a hyper-reality in which the past reality is simulated in such a perfect way that it is perceived as more truthful and more real than the original. These forms of presenting the past support the thesis that it is the invented past that is frequently more attractive, more appealing and more seductive than its authentic original.

Nevertheless, not all the approaches to the past indicated in this article can be considered novel and characteristic of the postmodern era. However, it is undeniable that currently one can observe how certain changes and approaches to the past have gained momentum and have become more intensive whilst at the same time more fragmentary. The phenomena discussed here are shaped by several trends including primarily performativity (theatralisation), reconstructionism and turning the past into fests in the context of commercialisation and the search for direct ways of experiencing the past. It is beyond doubt that both the form and the content, as well as the ways in which historical knowledge is transmitted are determined by postmodern conditions, the dominant cultural trends in consumer society and popular culture. All these factors present new challenges to archaeologists.

The contemporary attempts and efforts to evoke and make the past alive or to experience it directly, as well as the growing interest in the past, show contrary to the pessimistic claim made by F. Jameson, the unfinished fate of the bygone past which is in the present. The past which is the object of archaeological investigation and a point of reference for archaeology has passed, it is absent and dead and nobody has the power to return to it in order to test "how it really was". On the other hand, the areas of contemporary reference to the past clearly emphasise the importance of the present in the creation of certain images of the past. By the same token they underline the still vibrant although different yet nevertheless important role that the past has played and will most likely continue to play in the life of contemporary people.

Adres autora: Instytut Prahistorii UAM, ul. Św. Marcin 78, 61–809 Poznań, email: mpawleta@poczta.onet.pl